

ВІД «ТЕОЛОГІЇ ПІСЛЯ ОСВЕНЦИМА» ДО «ТЕОЛОГІЇ ПІСЛЯ БУЧІ»: ДОСВІД ВІЙНИ І ТЕОЛОГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ ПОВОЄННОГО ХРИСТІЯНСТВА В УКРАЇНІ

Павленко П. Ю.

*доктор філософських наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділення релігієзнавства
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Після завершення II Світової війни ряд філософів намагалися осмислити цивілізаційну Катастрофу, яку протягом 1933–1945 рр. пережили європейці. Так, німецький філософ і психіатр Карл Ясперс (1883–1969) у 1946 р. заговорив про моральність тих, хто пережив війну. Дослідник обвинувачував європейських християн у тому, що вони своїм пацифізмом й аполітичністю, своїм «мовчанням», по суті, потурали поширенню Європою антисемітизму, фінальним акордом якого став Голокост; зауважував, що саме «бездіяльність» свідків призвела до вбивства цілого народу.

Власне з подачі К. Ясперса німецько-американський протестантський теолог Пауль Тілліх (1886–1965) дав поштовх до виникнення «теології після Освенцима» (або «теології після Аушвіца»). Теолог за прикладом Ясперса також обвинувачує християн у бездіяльності й небажанні стати на захист євреїв у роки німецького нацизму. «Теологія після Освенцима» перестає вважати християнство осердям європейської культури, оскільки Освенцим, по суті, знищив віру у справедливість біблійних чеснот.

Німецький лютеранський теолог Фрідріх-Вільгельм Марквардт (1928–2002) підкреслює: «Сьогодні Освенцим насувається на нас, як суд над нашим християнством, над минулим і теперішнім образом нашого християнського буття, і більше того – якщо дивитися очима жертв Освенцима – він насувається на нас, як суд над самим християнством» [1, s. 87].

На жаль, на церковному рівні повоєнне християнство виявилось нездатним покласти частину провини на себе. Довгі десятиліття католицизм і протестантизм волів обминати тему Голокосту, а відтак не розвивав «теологію після Освенцима». Навіть II Ватиканський собор у декларації «*Nostra aetate*», в якій йдеться про ставлення Римо-католицької церкви до нехристиянських релігій, уник згадок про захист юдеїв у роки II Світової війни. Православ'я практично дистанціювалося від «теології від Освенцима», бо вона вимагала серйозного перегляду низки віроповчальних положень, що було неприйнятним. Стосовно російського православ'я в

СРСР, то єврейська тема не могла розглядатись в принципі, оскільки антисемітизм був одним з ідеологічних стовпів радянської системи (в 1948 р. з подачі Сталіна була запущена антисемітська кампанія, яка хвилями тривала практично до розвалу СРСР).

Між тим П. Тіліх наголошував, що християнин не може жити «у світі неспростованих тверджень» [2, р. 25]. Аж лише через півстоліття, у 1997 р. папа Іван Павло II вибачився за Голокост, висловивши жаль, що в період нацизму сумління християн мовчало і що християни не чинили належного духовного опору переслідуванню євреїв. Висновки, які мусила зробити «теологія після Освенцима» так і не були зроблені – все богословствування заглухло на самих його початках. Окремі теологи все ж намагались працювати в цьому руслі, але їхні потуги були одноосібними, а тому не мали значного впливу. Доказом цьому є передусім той факт, що тема Голокосту у повоєнному християнстві довгі десятиліття свідомо ігнорувалась. Християнство обмежилось абстрактним засудженням злочинів німецьких націонал-соціалістів, італійських фашистів та їхніх поплічників, ігноруючи водночас те, що переважна більшість з них були саме християнами.

Як свого часу «теологія після Освенцима», так і нинішнє християнство в Україні на фоні сучасного, чиненого російськими окупантами та їхніми посіпаками, українського Голокосту доводить неспроможність віроповчально пояснити реальність Катастрофи. Будь-яке традиційне обґрунтування, на зразок «Бог є любов», «Бог любить світ», «Бог любить людину» виглядає наругою над пам'яттю жертв; будь-яке інше – доведе безпорадність християнського Бога протидіяти злу. Недолуго виглядають і спроби, з одного боку, пояснити Катастрофу текстами з Давидових псалмів чи Книги Йова або апокаліптичними розділами книг Ісаї та Єремії, а з іншого боку, вказати на якісь паралелі між мученицькою смертю Христа й усіма замордованими росіянами на окупованих територіях.

Проте, якщо з такими мірками підходити до започаткування «теології після Бучі», то таке богослов'я нічого суттєвого не висновить – не змінить й саме повоєнне християнство, оскільки, не надаючи притомних відповідей на питання «Де був Бог?», релігія Христа залишиться такою, якою вона була не лише «до Бучі», а й «до Освенцима», і взагалі будь-якого катастрофічного в історії «до...» – заручником догм, канонів, усталеної віроповчальної традиції. Більше того, згідно з такою постановкою питання, взагалі тоді знімається провина з російського агресора, скасовується його відповідальність за руйнування, тортури і вбивства, а далі відкривається шлях до реабілітації рашизму і відбілювання пропутінського російського православ'я. Є й такі церковні служителі, які прагнуть проводити якісь паралелі між сучасними українцями за часу повномасштабного вторгнення Росії в Україну й стародавніми євреями, яких свого часу Бог за непослух покарав навалюю асирійців на Юдейське царство. Ототожнюючи російських окупантів з асирійцями, у такий спосіб російський народ перетворюється на таку собі біблійну «палицю гніву» Божого (Іс. 10:5),

якою той тепер карає Україну, а відтак російсько-українська війна стає суто метафізичною проблемою.

Ми схильні вважати, що якщо «теологія після Бучі» буде рухатись колями «теології після Освенцима», вона навряд чи потрібна, бо не встановить нічого нового, оскільки її мету (і сьогодні це вже видно з окремих заяв) буде складати не з'ясування перспектив повоєнного християнства в Україні, а пошук аргументів, якими б можна було звільнити Бога від відповідальності за «Бучу» і так уможливити спасіння самого християнства від ідейної кризи, в якій воно опинилось в Україні після 24 лютого 2022 р. Віроповчальної тези «Бог є Любов» недостатньо для ґрунтовної відповіді на питання «Де був Бог?» під час Бучанського геноциду, «Де він є у межах російсько-української війни?». Зволікання з відповідями не прояснює «Бучі», а навпаки – ускладнює проблему. Ховаючись від реалій світу у царині сакральних текстів, християнство, швидше за все, буде й надалі уникати прямої боротьби зі злом, натомість за традицією дотримуватись принципів євангельського пацифізму і молитись за абстрактний «мир».

Буксування «теології після Освенцима» призвело до того, що християнство, принаймні в українському його сегменті, стало неготовим віроповчально зреагувати на нову війну в Європі – російсько-українську, в ході якої постав новий Голокост – український. Тож склалось так, що після 24 лютого 2022 р. українські віряни стали перейматись, по суті, тими самими питаннями, які ставились «теологією після Освенцима» і які допоки так і залишаються без належних відповідей. Якщо й заходитись започатковувати «теологію після Бучі», то за відправну точку в її розвитку слід взяти напрацювання «теологів після Освенцима», бо саме від ґрунтовних відповідей на питання «Де був Бог?» під час Голокосту 1933-1945 рр., «Чому допустив численні жертви?», «Чому не захистив?», напряду залежать відповіді на низку тих питань, які змушені будуть ставити майбутні «теологи після Бучі».

Література:

1. Marquardt F.-W. Christsein nach Auschwitz. *Freiburger Rundbrief. Beiträge zur christlich-jüdischen Begegnung*. 1979. Jg. 31.
2. Tillich P. *Systematic Theology* (1951). Volume I. Chicago: The University of Chicago Press. 443 p.
3. Rubenstein Richard L. (1966). *After Auschwitz: Radical Theology and Contemporary Judaism*. The Bobbs-Merrill Company. 287 p.
4. Katz Steven T. (1983). *Post-Holocaust Dialogues: Critical Studies in Modern Jewish Thought*. New York University Press. 416 p.
5. Fackenheim Emile (1970). *God's Presence in History: Jewish Affirmations and Philosophical Reflections*. New York University Press. 104 p.